

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZESİNDEN SEÇME LURİSTAN BRONZLARI

Sümer ATASOY

Luristan, İran'ın güneybatısında dağlık bir bölgedir. Ulaşma olanakları çok güç olduğundan bölge, antik devirde düşmandan kolayca korunmak için ideal bir yerleşme merkezi olmuş ve burada Lur adı verilen halk yaşamıştır.

Bölgenin özelliği olan sandık mezarlardan çıkarılan «Luristan Bronzları», ilk defa 1929 yılında Avrupanın antika pazarlarında satılır. Bronzdan yapılmış silâh, âlet, süs eşyası, at koşum süsleri ve kült araçlarının çoğu küçük boyutlarda olup, yerli halkın sanatını yansıtır. Bronzların, Luristan'da hangi esas bölgeden çıktıklarını bulmak mümkün olamamıştır. Çünkü Avrupa ile Amerika'daki müzelere ve özel koleksiyonlara dağılan bronzların tümü soyulan mezarlardan elde edilmiştir. Bu bölgedeki tek ilmi kazı 1937 yılında Schmidt tarafından yapılmıştır¹. Ancak detaylı kazı sonucu yayınlanmadığı için Luristan bronzlarının tarihlendirilmesi konusunda çeşitli anlaşmazlıklar vardır. İran'ın diğer bölgelerinde ve İran dışında yapılan sistemli kazılarda elde edilmiş tipolojik benzerler, tarihlendirmeye yardımcı olurlar.

Kuzeybatı İran'daki kazılarda bulunan bıçak, kama ve kılıçlar, bunların M.Ö. 2. bin sonu ile I. bin başlarında geniş ölçüde kullanıldıklarını göstermiştir. Pekçokları iyi birer döküm olup, «eriyen balmumu» tekniği ile yapılmışlardır². Genel olarak bölgedeki bu silâhların batıda yakın benzerleri yoktur. Güney Luristan ve Kürdistan'da bulunmuş kabzaları kakmalı bıçak ve kamalar, batıdaki proto tiplerden çıkmışlardır ve kabzaları süslü olanlardan daha çok yay-

1 E. Schmidt, «The Second Holmes Expedition to Luristan», *BAIIA* V, 1938, 205-216.

2 S. Moorey, *Catalogue of the Ancient Persian Bronzes in the Ashmolean Museum* (London, 1971), 37-38.

gındırlar. Bu bölgede bulunmuş bazı örneklerde yazıtlar yer alır. Bu silâhlar, pek çok baltada olduğu gibi hayvan bezemesi veya kazıma süsler taşımazlar. Tarihlendirilmeleri tartışmalıdır. Basit kabzalı kamalar, 3. bin ortalarında kullanılmaya başlanırsa da, en erken kenarları kalkık kabzalı kama ve bıçaklar bin yıl sonra görülür ve çoğu M.Ö. 1200-800 yılları arasına tarihlenirler.

İstanbul Arkeoloji Müzesi koleksiyonları arasında silâh ve âlet olarak Luristan bronzları yer almaktadır. Bunlardan beş adedi iyi durumdadır (bir adet kısa kılıç, üç adet tören baltası ve bir adet kazma). Bu bronzlar, İstanbul'daki antikacılardan değişik yıllarda alınmışlardır. Buluntu yerleri belli değildir. İran'daki kaçak kazılarda bulunarak antikacılara satıldıkları anlaşılmaktadır.

K A T A L O G

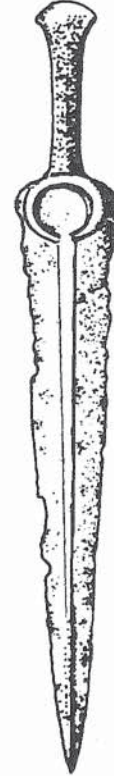
Res. 1; Lev. 1/1

1 KISA KILIÇ

Müze envanter no : 7021
Uzunluk : 0.375 m.

Kabza ve namlu kısmıyla birlikte yekpare dökümdür. Kakma yapmak için kabzanın kenarları yükseltilmiştir. Namlunun kenarları uca doğru incelik. Kısmen kırık ve noksanlar vardır. Dikdörtgen kesitli omurgası ortadan çıkıntı yapar. Namlunun geniş ucunda döküm suretiyle yapılmış kalın bir yarım ay biçimli balçak yer alır.

Kar.: Moorey, no. 49; Godard, lev. VII/15; Dyson, lev. IX/5; Maxwell-Hyslop, tip 43.

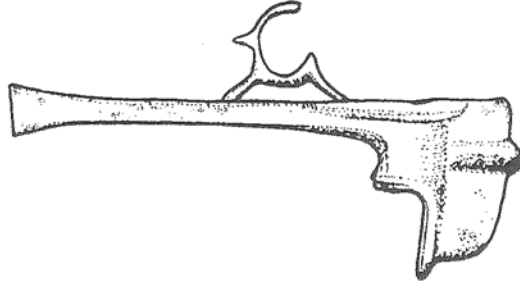

Kuzeybatı İran menşeli olan bu tip kısa kısa kılıç'a Luristan'da sık rastlanmaz. Kuzey İran'daki sistemli kazılarda örnekleri bulunmuştur³. Batı İran'da ise Geç Bronz çağın sonuna doğru görülür ve demir olanlarla birlikte kullanılır. Yarım ay biçimli balçak'a sahip, kabzası yüksek kenarlı bir kısa kılıç, M.Ö. 800 yılına tarihlenen Hasanlu'da bulunmuş olan altın bir kaseinin kabartmalarında görülür. Hasanlu, Marlık Tepe ve diğer örneklerle dayanarak bu tip kısa kılıç, M.Ö. 12. - 10. yüzyıl arasına tarihlenir⁴.

2 TÖREN BALTASI :

Müze envanter no : 7500
Uzunluk : 0.18 m.

Res. 2; Lev. 1/2

Döküm olan kısa sap delikli tören baltasının başı bir tarafa dik olarak kesilmektedir. Sap deliği üstünde, ortada omurgası olan boydan boya bir çıkıntı yer alır. Namlusunun bir kenarı üstüne dağ keçisi yerleştirilmiştir.

Karş. : Moorey, no. 32; Legrain, no. 44; Potratz, fig. 284.

Luristan'da bu tip baltalar çok kullanılmıştır. Suriye ve Mezopotamya'da 3. bin sonundan itibaren görülürler⁵. Bu baltanın bir benzeri Ur Kral Mezarlığı'nda bir Akad mezarında bulunmuştur.

³ Moorey, 73.

⁴ R.H. Dyson, «Notes on Weapons and Chronology in Northern Iran Around 1000 B.C.», *Dark Ages and Nomads* (İstanbul, 1964), 41.

⁵ Moorey, 63.

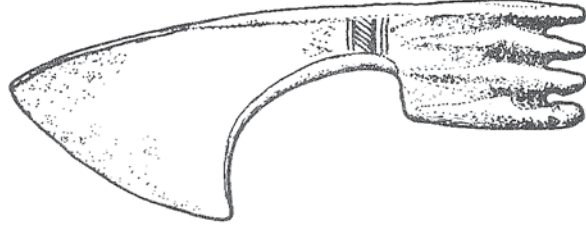
Aynı tip Akad ve III. Ur çağına ait silindir mühürlerde de görülür. Bunlardan anlaşılmaktadır ki sap deliği üstündeki çıkıntılar av yahut savaş sırasında silâh olarak da kullanılmaktaydı. Luristan'da bulunmuş olan bu tip baltalar 3. bin sonunda metal işçiliğinde görülen bir Elam etkisidir⁶.

3 TÖREN BALTASI :

Müze envanter no : 76.38

Uzunluk : 0.188 m.

Res. 3; Lev. I/3

Dökümdür. Kısa silindirik sap deliği dört oluklu kaburgaya sahiptir. Kaburgaların ucu kısa ve küt çıkıntılarla sona ermektedir. Namlu kısmı sap deliğinin hemen altında, dardır, uca doğru genişler ve keskin kenarlarına doğru hafifçe bir bükülme yapar. Namlunun bir yüzünün üst tarafında ve dış kenarının üst tarafında kazıma çizgilerle basit geometrik süsler yapılmıştır.

Karş. : Moorey, no. 15.

Mezopotamya ve Elam'da, III. Ur ve Akad çağlarında görülen bu tip baltalara Luristan bronzları içinde çok rastlanır. Eldeki deliller bu tip baltaların Elam veya Mezopotamya'dan çok Suriye menşeli olduklarını göstermektedir⁷. En iyi örnek derin oluklu, çıkıntılı bir balta olup Bethshan'da bulunmuştur ve M.Ö. 14. yy başına tarihlenir⁸. Ras Şamra'da bulunmuş bir örnek ise üç çıkıntılıdır ve sap deliği üstünde bir aslan kafası protomu vardır.

6 Moorey, 64.

7 Moorey, 49.

8 R. Dussaud, «Haches a doville du type asiatique», *Syria* XI, 1930, 242.

Bunun en yakın benzeri Luristan bronzları içinde yer alır⁹. Diğer örneklerin incelenmesinden'de anlaşılmaktadır ki, Batı İran ve Suriye'nin metal işçileri arasında doğrudan doğruya bir kültür alış verişine vardı. Hurri tesiri de görülebilir. Schaeffer, Ras Şamra baltasını incelerken Yazılıkaya'daki tanrı kabartması ile mukayese ederek onun Hurri özelliklerini belirtmiştir¹⁰. İran'dan batıya yapılan kalay ticareti nedeniyle, geniş bir alan içinde görülen metal işçileri arasındaki bu benzerlikler şaşırtıcı gelmemelidir.

Bu tip baltaların tarihlenmesinde M.Ö. 12. yy'a ait iki adet yazıtlı balta büyük rol oynamaktadır. Birinin üzerinde kazıma olarak geometrik motifler vardır¹¹. Bu balta formu Orta Zagros bölgesine M.Ö. 2. bin sonunda Elam yoluyla güney veya güneybatıdan gelmiştir. Bu devirde Suriye, G. Mezopotamya ve Zagros arasındaki ilişkiler sürpriz teşkil etmez. Fırat nehri ile sağlanan ilişkilerden başka politik durumlar da bu alış verişini kolaylaştırmıştı.

Luristan'da bulunmuş basit formda birçok baltanın namlu kısmında kazıma olarak geometrik süsler vardır. Önceleri namlunun dış kenarı az çok düzdür ve üst ucu, sap deliğinden dışarıya doğru çıkıntı yapar. Bu Mezopotamya ve Suriye baltaları için bir özelliktir. Tipolojik gelişmede ise namlunun dış kenarı aşağı doğru bükülme yapar ve üst ucu ile sap deliği arasındaki dışa çıkıntı azalır. Elam kıralının yazıtını taşıyan böyle bir balta M.Ö. 1100 yılına tarihlenir. Bu tip baltaların en erkeni M.Ö. 12. yy'a aittir. Demir namlulu ve çıkıntılı sap delikli kazma ve keserlerin varlığı, bu tiplerin M.Ö. I. bin içinde de kullanıldığını göstermektedir. Asur'da sap delikleri çıkıntılı baltalar, M.Ö. 9. yy sonu ile 8. yy başına tarihlenen fildişleri üzerinde tasvir edilmişlerdir¹².

9 Moorey, 50.

10 Moorey, 50.

11 Moorey, 50.

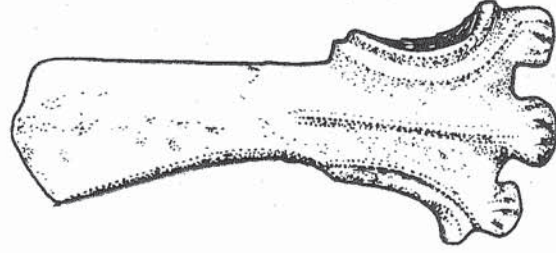
12 E.L. Mallowan, *Nimrud and its Remains I* (London, 1966), 23-24.

4 TÖREN BALTASI :

Müze envanter no : 7730

Uzunluk : 0.13 m.

Res. 4; Lev. II/1

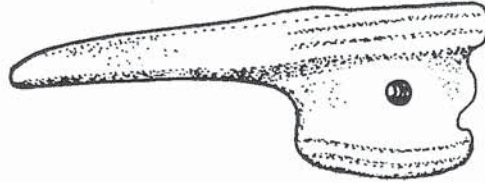
Dökümdür. Kısa sap deliğinin her iki ağzı içbükey olup, kenarları olukludur. Üstte üç adet tomurcuk şeklinde çıkıntı yer alır. Bir kenarı hafifçe bükülmüş olan namlunun ucu üçgen şeklinde sona erer.

5 KAZMA :

Müze envanter no : 7733

Uzunluk : 0.111 m.

Res. 5; Lev. II/2

Dökümdür. Kısa sap deliğinin ağız kenarları oluklu işlenmiştir. Üstte üç adet çıkıntısı vardır. Ancak aşındıkları için çok belirli değildir. Sap deliğinin ortasında küçük bir perçin deliği vardır. Dikdörtgen kesitli namlunun bir yüzünde birbirine paralel üç adet dikey oluk yer alır.

BİBLİYOGRAFYA *

- A. Godard, Les Bronzes de Luristan, *Ars Asiatica* XVII, Paris, 1931.
- L. Legrain, *Luristan Bronzes in the University Museum*, Philadel. 1934.
- R. Maxwell-Hyslop, *Iraq* XI, 1949, 90 vd.
- E. Porada, *The Art of Ancient Iran. Pre Islamic Cultures*, Baden, 1965.
- J. Potratz, *Luristan Bronzen*, İstanbul, 1968.

* Çizimleri yapan Edebiyat Fakültesi Prehistorya Kürsüsü asistanı Savaş Harman-kaya'ya teşekkürü borç bilirim.

**SOME LURISTAN BRONZES IN THE ISTANBUL
ARCHAEOLOGICAL MUSEUM**

(Summary)

Sümer ATASOY

In last ten years The Istanbul Archaeological Museum purchased a number of Luristan bronzes. Amongst these bronzes the five ones are in good condition. Three of them are axe-heads with shaft holes, one is a pick-axe, and one is a sword. They were purchased from different antique dealers in different years. Their provenance is unknown. Although it is not clear, we can say that they came from Iran.

1 SWORD :

Fig. 1, Pl. I/1

Museum inventory no : 7021
Length : 0.375 m.

It was cast in one piece with hilt and blade. Hilt flanged to take inlays. The blade tapers regularly with almost straight cutting edges. Prominent midrib of rectangular section. A heavy peanular rib is cast on to the top of the blade gripping the midrib between its open ends.

Cf. Moorey, no. 49; Godard, pl. VII/15; Dyson, pl. IX/5;
Maxwell-Hyslop, type 43.

2 AXE-HEAD :

Fig. 2, Pl. I/2

Museum inventory no : 7500
Length : 0.18 m.

Axe-head with short shaft-hole sharply cut away at the base. The butt protrudes with a central ridge running across it. An animal (ibex) is set on the edge of the blade.

Cf. Moorey, no. 32; Legrain, no. 44; Potratz, fig. 284.

3 **AXE-HEAD :**

Fig. 3, Pl. I/3

Museum inventory no : 76.38

Length : 0.188 m.

Axe-head with spiked butt. Short cylindrical shaft-hole with four furrowed ribs terminating at the back in short, thick spikes. The blade rises above the top of the shaft-hole and springs from the third rib down at the bottom. Narrow at the shaft-hole, the blade broadens out as it turns down into slightly convex cutting edge. The upper blade and upper edge are decorated with a simple geometric traced pattern.

Cf. Moorey, no. 15.

4 **AXE-HEAD :**

Fig. 4, Pl. II/1

Museum inventory no : 7730

Length : 0.13 m.

Axe-head with three buds. Short shaft-hole and short, triangular-pointed blade.

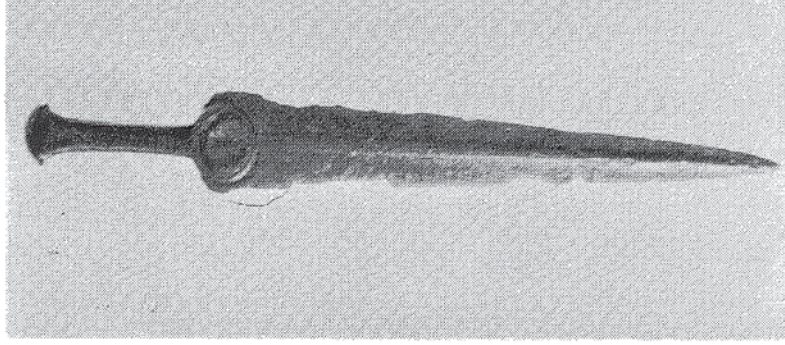
5 **PICK-AXE :**

Fig. 5, Pl. II/2

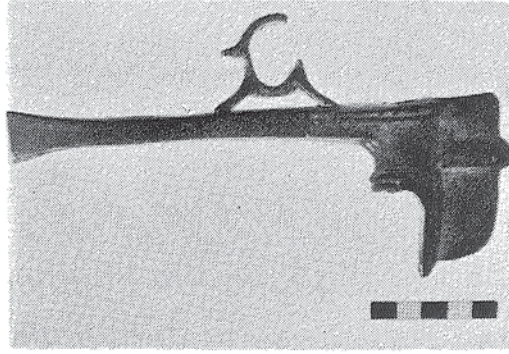
Museum inventory no : 7733

Length : 0.111 m.

Shaft-hole with three butts which are worn out. Three incised lines on the rectangular blade.

1. Kısa kılıç.

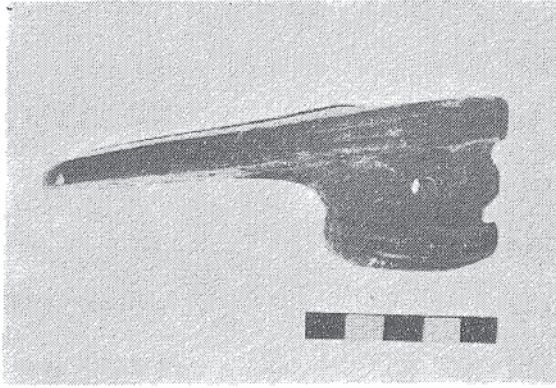
2. Tören baltası.

3. Tören baltası.

1. Tören baltası.

2. Kazma.